

Мария Васильевна Каратаева

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэстээх нэһилиэгин

«Эдьигээн эбэнки национальнай оройуона»

Муниципальной бюджетнай уопсай

үөрэхтээһин тэрилтэтэ

«Роман Михайлович Дмитриев

аатынан Бэстээх сурун

уопсай үөрэхтээһин оскуолата»

mariakarat71@mail.ru

алын сүһүөх кылааһын учуутала.

«Хомус дорҕоонун доҕуһуолугар аабыыга бастакы хардыы»

2017 сыл «Үөрэхтээһин сайдыыта» (2018-2025сс.) Государственной программа 5а уонна Россия президенин 2018 с. ыам ыйын 7 күнүнээҕи ыйааҕар этиллэринэн, Россия үөрэхтээһиннэ туруорар сыала аан дойду таһымыгар үөрэхтээһин хаачыстыбатын үрдэтии, российскай үөрэхтээһин аан дойдуга уон иһигэр киирэрин ситиһиигэ сүрүн болҕомто ууруллубута. «Функциональная читательская грамотность» диэн ирдэбил турбутунан, үөрэхтээһин хаачыстыбатын үрдэтэргэ улахан болҕомто аабыыга интэриэһи үөскэтэргэ, сайыннарыыга, аабыы хаачыстыбатын үрдэтиигэ болҕомто ууруллара олох ирдэбилэ.

“Функциональная читательская грамотность”- Билиигэ тирэх ылан, анааран, тексти кытта улэлиир, сатаан олоххо туттарга бэлэм, ситиһиилээх оҕону табаарыахтаахпыт.

Аабыы сатабылын олоҕурдуу:

Сайдыылаах, билиилээх аабааччыны иитэн таһаарыы – олохпут, общество уонна тус бэйэ ирдэбиллэрэ.

Туруоруммут сыалга түмүккэ тийии технологията – сайдыы буолар.

Информация ситимин өйдүүр, түмүгү онорор, анализтыыр, тиэкис суолтатын дирингэтэн өйдүүр, тиэкис форматын арааран билэр.

Хомус – Аар саарга аатырбыт инструмен быһыытынан биллэр. Саха норуотугар өбүгэ саҕаттан хаалбыт саха дууһатын арыйар, ыллатар, толкуйдатар, ыраабы ырыналатар, тулалыыр айылҕаны кытта ыкса сибээспитин быстыспат, ытыс иһигэр тута сылдьар

төрүт туттар анал инструментаг буолар. Хомуспут сана үйэҕэ саналы тыыннаах добуһуол буолан сайда турар.

Хомус – бэйэтэ тыаһыыр инструмент буолбатах, киһи тыынарынан ылланар, толорулар инструмент буолар, Киһи тыын ылбатаҕына олоҕо суоҕун кэриэтэ дорҕоон тахсыбат. Хомуска оонньуурга тыл хамсааһына, илин, кэлин түһүүтэ оруолу ылар. Ону тэнэ туттан турууга унуох сааһыланыыта, тыыны сөпкө ыларга эмиэ улахан суолталаах. Хамнаны арааһа, тыас таһаарарга араастык түһэри, таһаары тыынарга эмиэ сурун оруоллаах. Ол эбэтэр бу сана тыас таһааран дорҕоону сөпкө санарарга, таһаарарга хомус аабыга көмөтө олус туһалаах эбит диэн аабы методикатыгар киллэринним (тыл өттүгэр мэхэйдээх да уһулуччу да оҕолорго эргиччи туһалыыр эбит диэн өйдөбүлгэ кэлэммин туһалаахтык туһанан үлэлэтэ сылдыбын).

Ааҕарга эрчийиэм иннинэ хомуска дьүһүйүүлэри истии, ырытыы, сана атастаһы. Манна айылҕаны кытта ыкса сибээс баара, кыылар, көтөрдөр саналара, айылҕа көстүүтун хоһуйуута, ойуулаан көрүүтэ у.д.а. элбэх дыктини арыарга сорук ууруу, угуйуу буолар.

Сүрүннээн үөрэтэр тиэхникэм:

- ❖ **Хомуска оонньуур техникатын үөрэтии;**
- ❖ **Хомуһу сөпкө тутарга, туттарга үөрэтии;**
- ❖ **Хомуска сөпкө охсууну, дорҕоон таһаарытыгын сатабылыгар киллэрии;**
- ❖ **Сөптөөхтүк тыын ыларга үөрэтии, быраабыла киллэрии;**
- ❖ **Тыаһы уларытар тыынна үөрэтии.**

И- и –и –и - И-и –и -	А – а – а – а – а – а –	Ии – аа - Ии – аа -	Биэ биэ биэ Биэ биэ биэ
И- и –и –и - И-и –и -	А – а – а – а – а – а –	Ии – аа аа	Биэ биэ биэ Биэ биэ биэ
И- и –и –и - И-и –и -	А – а – а – а – а – а –	Аа – уу –аа- уу	Биэ биэ биэ Биэ биэ биэ
Ио –ио –ио – Ио -ио	Ао – ао – ао – ао – а	Аа – уу –аа- уу	да
–ио –ио	о– ао – ао – ао	Ээ- ии – ээ – ии	Биэ биэ биэ Биэ биэ биэ
Ии –и и - Ии –ии -	А а – а а – а а –	Ээ- ии – ээ – ии	Быа быа быа быа быа
И- и –и –и - И-и –и -	А – а – а – а – а – а –	Иэ иэ –иэ иэ	Быа быа быа быа быа
И- и –и –и - И-и –и -	А – а – а – а – а – а –	Ыа ыа – уо –уо	Быа быа быа быа быа да
Ио –ио –ио – Ио -ио	Ао – ао – ао – ао – а	Иэ иэ –иэ иэ	Быа быа быа быа быа
–ио –ио	о– ао – ао –	Ыа ыа – уо –уо	
		Уе уе –иэ иэ	
		Уе уе –иэ иэ	

хомуска ооньюубут: "Хаастатыы"

1,2,3,4 — тыл төбөтүгэр тутан дорбоон таһаарыы л, ль

хомуска ооньюубут: "Күөрэгэйдэтии"

й дорбоон буукбатын хомуска охсуу эбэтэр сүһүөбү таһаарыы
йа-йа, йо-йо, йэ-йэ, йу-йу

Хомуска охсон таһаарыылар:

- 1. Биэ-биэ
- 2. Үрүннүүрэ дьиэлэрбэр
Үрүмэччи буолларбын
Харалыыра дьиэлэрбэр
Хараначчы буолларбын

3. Хаастатар: хаас санатын үтүктүүгэ олобулар. Тылын төбөтүн таналай диэки үөһэ хоротобун.

- «Күөргэйдэтии».
- Бэлэс дорбооно, бэлэһин аһар – сабар.
- Кэбэ саната: Бэлэскэ “Каах-куух» дэнэр
- Сыыйа тардыы, аа-дьуо хоһуйан оонньоохун.
- хос ырыа

- Мурун дорбооно: Таналайга тыл кэлин өттө сыстыытыттан үөскүүр.

- «Көнкөлөй» , бэлэскэ тыыммакка эрэ трубка хайабаас үөскүүрүттэн, н, м

Дорбооннору этэн эрэр курдук.

- тыыныы араастарынан ситиһиллэр.
- табыгыр, ханас улахан тарбабынан тыл илигириирин тохтотон таммах тыаһын үтүктүллэр.

Темалар: сайын кэлиитэ, күөрэгэй, сааһы хоһуйуу, уо.да.а.

Норуот ырыата:

Һыт –тыа –һыт – тыа	То – һо –ло – ру кы –һы - мыс – таах
Күм – мүт тык – та	Чо – һо – роо – ну кө – һө – тө – бөн
Һыт –тыа –һыт – тыа	До – һой – ду – бут ту – һу –гар
Сы –лаас уо –тун	До – бот – то – рум и – һиэ -бин
Һыт –тыа –һыт – тыа	Саа –һар – ба – лаах
Уо- тун ыс- та	О – һо – йуур – даах

Һыт –тыа –һыт – тыа	Таас чох – тоох ха – һа – йа -лар
Ил – гэ са – йын	Сү – һүү – рүк – тээх
Һыт –тыа –һыт – тыа	Ү – рэх – тэр
Са – йын кэл - лээ	Ба – ры – ла – ра би – һиэ – нэ.

Кинигэ аабыта - үйэлээх өлбөөдүйбэт баай! Кинигэ аабы - норуот баайа. Кинигэ - киһи доҕоро. Үчүгэй библиотека - улахан баай. Ааҕар киһи аахпат киһитээбэр быдан билиилээх буолар. Кинигэ ааҕартан чэпчэки уонна онтон астык дьарык суоҕун тэнэ. Таптаан, умсугуйан аах, кэпси үөрэн.

Ааҕар оҕо уратыта: тыла - ис иһиттэн сайдар, холобурга иитиллэр, тургэнник толкуйдуур, элбэҕи билэргиттэн сөбүлүүр, иллэн кэмин туһалаахтык атаарар, сааһылаан кэпсииргэ үөрэнэр, айар дьоҕура сайдар.

Түмүк:

Аныгы олох ирдэбилэ – кинигэни аабыга интэриэһи үөскэтии, сайыннарыы, үрдэтии. Ити ирдэбиллэр улахан суолталара мөккүөрэ суох. Тоҕо диэтэххэ, ааҕааччыны иитэн таһаарарга оҕо саас уонна оскуолатааҕы сыллар улахан суолталаахтар. Улахан киһи кыһалҕата, сатабыла уонна интэриэһэ кини оҕо сылдьан хайдах ааҕааччы буолбутуттан тутулуктаах. Өскө биһиги оҕобут сарсыннытыгар кыһаллар, кини үчүгэй улэһит, киэн билиилээх киһи буолуон баҕарар буоллахпытына оҕо кинигэ аабытыгар, сыһыаныгар болҕомтобутун ууруохтаахпыт. Хас биирдии төрөппүт, учуутал эбээһинэһэ – оҕоҕо, кинигэбэ тапталы, наадыһыны иити, өйдөтүү.

Оҕо кинигэни кытта сатаан үлэлиир, ааҕар эрэ буоллаҕына кинини кинигэ үөрэтиэ, иитиэ. Аабыга интэриэһи үөскэтиэхпитин баҕарар буоллахпытына, бу улэни тиһигин быспакка ытыахтаахпыт. Оҕобут инники кэскилэ – ааҕааччы уонна улэһит буолан тахсыта биһиги илиибитигэр баарын умнумуохха!

Түмүктээн эттэххэ, киэн билиилээх ааҕааччыны иитэргэ утумнаах үлэни ытарбыт ирдэнэр, эрэйиллэр.